

Anne Augereau, L'INDUSTRIE DU SILEX DU Ve AU IVe MILLÉNAIRE DANS LE SUD-EST DU BASSIN PARISIEN. RUBANÉ, VILLENEUVE-SAINT-GERMAIN, CERNY ET GROUPE DE NOYEN, [w:] Documents d'archéologie française, nr 97, Paris 2004, 223 ss., 115 rycin, 82 tabele w tekście.

W recenzowanej publikacji Autorka omawia najwcześniejszą fazę osadnictwa neolitycznego w regionie Seine-Yonne w południowej części Basenu Paryskiego. Praca zawiera większość też stanowiących treść doktoratu obronionego przez Nią w roku 1993 na uniwersytecie w Paryżu. Punktem odniesienia do rozważań nad neolityzacją i późniejszym rozwojem tej epoki w regionie Basenu Paryskiego jest dziesięć stanowisk przebadanych wykopaliskowo.

Po wstępnym, ogólnym przejrzeniu zawartości książki ma się wrażenie, że konstrukcja pracy jest trochę zawiła i pogmatwana, a wynika to z zamieszczenia rozdziału o chronologii kulturowej neolitu w Basenie Paryskim z uwzględnieniem omawianych stanowisk przed analizą źródeł archeologicznych.

Praca składa się z przedmowy, wprowadzenia i dwóch części zatytułowanych: *Cadres et problématiques, matériaux et méthodes* i *Étude des séries lithiques du Néolithique ancien au Néolithique moyen II* — pierwsza zawiera cztery rozdziały, druga trzy.

W rozdziale pierwszym (*Cadre général de l'étude et état de la documentation*) zaprezentowano historię badań, pochodnie surowców krzemienych oraz wartość naukową i poznawczą analizowanych stanowisk — ten ostatni aspekt został przedstawiony w najobszerniejszym z podrozdziałów. Źródła omówiono chronologicznie, poczynając od wczesnej fazy kultury ceramiki wstęgowej:

Stanowisko Balloy/Les Réaudins położone na lewym brzegu Sekwany. Osadnictwo obejmuje okres od wczesnego neolitu po czasy historyczne i rozciąga się na powierzchni 20 ha. Badania wykopaliskowe prowadzono od 1986 do 1994 r. Odnotowano trzy skupienia neolityczne, podzielone na sektory: dwa związane z horyzontem grupy Cerny, a jedno z kulturą ceramiki wstęgowej, które reprezentowane jest w dwóch formach — trzech budynków mieszkalnych z przyległymi obiektami w postaci jam oraz założenia grobowego. Obiekty dostarczyły bardzo bogatych materiałów krzemienych i ceramicznych. Ceramika uległa dość drobnej fragmentaryzacji. Prawie 100% użytkowanego surowca krzemienego to krzemień lokalny, jedynie kilkadziesiąt artefaktów wykonano z krzemienia drobnokrystalicznego — grain fin — (z tego większość to narzędzia wiórowe) i kilkanaście z trzeciorzędowego.

Stanowisko Barbey/Le Buisson Rond znajduje się w dolinie rzeki Yonne. W trakcie wykopalisk odkryto pozostałości osadnictwa, począwszy od górnego paleolitu aż do epoki gallo-rzymskiej. Na wczesny okres neolitu przypada 6 rozpoznanych struktur przestrzennych, na które składają się przeważnie jamy. Przemysł krzemienisty reprezentowany jest przez 1311 zabytków. Nadal zdecydowanie przeważa w gospodarce surowcowej krzemień lokalny (95%), ale wśród narzędzi wiórowych jego udział spada do 50% na korzyść krzemienia drobnokrystalicznego. Krzemień trzeciorzędowy stanowi znikomy procent inwentarza.

Stanowisko Villeneuve-la-Guyard/Les Falaises de Prépoux położone jest po drugiej stronie rzeki Yonne, w odległości około 5 km od Barbey. Odnotowano siedem jednostek miesz-

kalnych, z tego trzy domniemane. Są to trapezoidalne domy wraz z otaczającymi je obiektami. Jeśli chodzi o materiał krzemienisty, to jest on dość bogaty i liczy 27 069 okazów. Przetwórstwo surowca nadal bazuje na tych samych rodzajach krzemienia, ale spada, i to poniżej 1%, udział krzemieni drobnokrystalicznego i trzeciorzędowego.

Stanowisko Passy/Les Graviers zlokalizowane jest na prawym brzegu Yonne. Odkryto 6 struktur o wydłużonym zarysie. Ogółem pozyskano 25 426 zabytków krzemienistych, z których 99,5% wyprodukowano z krzemienia lokalnego.

Grupa Villeneuve-Saint-Germain:

Stanowisko Barbey/Le Chemin de Montereau znajduje się 350 metrów na północ od Barbey/Le Buisson Rond. Z tą fazą neolitu identyfikowano cztery jednostki mieszkalne, jedna z nich, jednostka 2, zawierała trzy rzędy dołków postępowych tworzących romb, co dość dobrze odpowiada charakterowi architektonicznemu budownictwa grupy Villeneuve-Saint-Germain. W pozostałych jednostkach nie odkryto żadnych dołków, jedynie jamy, które są duże, kilkumetrowej średnicy, i zasobne w materiał archeologiczny. Dyspersja obiektów tworzyła dwa odrębne przestrzenne układy — południowy i północny. Z obiektów zlokalizowanych w części południowej pozyskano 2560 krzemieni, natomiast z północnej — 6890. Społeczności neolityczne w dalszym ciągu zaopatrywały się w surowiec lokalny, którego udział wynosi ponad 90%.

Stanowisko Passy/La Sablonnière zlokalizowane jest 350 metrów na wschód od Passy/Les Graviers. Odnotowano 12 struktur zorientowanych w kierunku południowego wschodu. Najliczniejszych źródeł archeologicznych dostarczyły struktury 1–2 i 5–6, w sumie 11 900 artefaktów. Krzemień lokalny w obydwu grupach struktur osadniczych stanowi ponad 98%, natomiast do produkcji narzędzi wiórowych, w strukturach 5–6, 50% półsurowca należało do krzemienia drobnokrystalicznego.

Faza przejściowa między grupą Villeneuve-Saint-Germain a grupą Cerny:

Stanowisko Châtenay-sur-Seine/Les Pâtures lokowane jest na prawym brzegu Sekwany, kilka kilometrów od Balloy. Zostało odkryte w 1982 r. przy okazji eksploatacji żwiru. W trakcie badań archeologicznych odsłonięto, oprócz nekropoli z epoki brązu, zarys ogrodzenia na długości 80 metrów. Materiał archeologiczny, bardzo ubogi, liczył 162 egzemplarze.

Grupa Cerny:

Stanowisko Barbuise-Courtavant/Les Grèves de Frécul znajduje się na prawym brzegu Sekwany, w bogatym kontekście archeologicznym. Znane są stamtąd liczne monumenty megalityczne oraz ważna nekropola protohistoryczna. Wykopiska objęły 15 000 m², co pozwoliło na odsłonięcie zarysu palisady ciągnącej się na przestrzeni 150 metrów. Większość z 573 znalezisk prezentowanych już we wcześniejszych pracach, pochodzi z obiektów dublujących palisadę w południowej części.

Stanowisko Balloy/Les Réaudins. Wyróżniony sektor LRE jest oddalony o 250 metrów od sektora LR z pozostałościami osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej. W toku badań wykopaliskowych zidentyfikowano zarys palisady o elipsoidalnym kształcie, o wymiarach około 170 na 120 m. Materiał archeologiczny znajdował się głównie w obiektach otaczających. Pozyskano 25 088 przedmiotów krzemienistych. Eksploatowano lokalny krzemień kredowy z wyrobisk erozyjnych znajdujących się na stokach doliny Sekwany. Jego obecność w inwentarzu wynosi prawie 100%.

Odnotowano około 500 fragmentów ceramiki, jednak liczne składanki, pomimo dużej liczby fragmentów, nie umożliwiły dokładnego określenia liczby naczyń.

Grupa Noyen:

Stanowisko Noyen-sur-Seine/Le Haut des Nachères położone jest na lewym brzegu Sekwany. Wykopiska ratunkowe rozpoczęto w roku 1970 i prowadzono z przerwami do roku 1987. Osadnictwo pradziejowe związane było z mezolitem oraz neolitem środkowym, gdzie odkryto fragment zachowanej konstrukcji w formie palisady, długości około 200 m. Materiał krzemienisty w liczbie 3202 sztuk zalegał głównie w obiektach leżących wzdłuż ogrodzenia. Należał on w 99,9% do tej samej odmiany krzemienia kredowego, która reprezentowana jest na stanowisku Balloy/Les Réaudins.

Stanowisko Grisy-sur-Seine/Les Rouqueux usytuowane jest na prawym brzegu Sekwany. Najważniejszą fazą zasiedlenia są pozostałości konstrukcji mieszkalnych datowane na schyłkowy okres epoki brązu i początek epoki żelaza. Z osadnictwem neolitycznym grupy Noyen związana jest palisada, której zasięg wyznaczają dołki postłupowe. Na materiał archeologiczny złożyły się zabytki krzemienne (1739 sztuk) oraz ceramika. Zaopatrzenie w surowiec krzemienno odzworowuje tendencje aprowizacyjne występujące na dwóch ostatnich stanowiskach. Również tutaj stanowi on prawie 100%.

Kompleks kopalniany Pays d'Othe. Są to cztery kopalnie przebadane wykopaliskowo w ramach prac ratowniczych prowadzonych przy budowie autostrady A5. Jedna z nich — Villemaur-sur-Vanne/Les Orlets — była prawdopodobnie eksploatowana przez społeczności grupy Noyen. Wydobywane konkracje służyły do produkcji siekier, zaś debitaż odłupkowy przypomina lewaluaską technikę obróbki.

Rozdział drugi (*Cadre chronoculturel*) poświęcony jest periodyzacji neolitu w Basenie Paryskim i jego chronologii. Następnie Autorka podsumowała dotychczasową wiedzę, prezentując hipotezy związane z procesem kolonizacji Basenu Paryskiego i towarzyszące temu przemiany społeczne.

Obecnie używane są dwie terminologie podziału neolitu dla północnej Francji — europejska i francuska, co ułatwia rozpatrywanie podziału chronologiczno-kulturowego sektora Seine-Yonne w odniesieniu do Basenu Paryskiego z jednej strony i do obszarów nadreńskich z drugiej. Podwójna terminologia odzworowuje dwie odmienne, ale komplementarne koncepcje badań nad neolitem europejskim.

Zmiana ekonomii produkcji i stylu życia w podobnych okolicznościach, mniej więcej równocześnie w całej Europie, oprócz Skandynawii, jest fenomenem kolonizacyjnym, którego korzenie sięgają Bliskiego Wschodu. Pozostaje jednak nadal pytanie o relacje między nowymi przybyszami a autochtonami. Postulaty te są dość często podnoszone w literaturze francuskojęzycznej porównującej mikrolity z epoki mezolitu i neolitu z Basenu Paryskiego. Istniejące interpretacje tego faktu oscylują między dwiema opozycyjnymi koncepcjami: 1. dyfuzjonistycznym modelem adaptacji nowego stylu życia, z czasowym odsunięciem współczesnych grup mezolitycznych, bądź ich natychmiastową absorpcją; 2. nałożeniem się idei neolitycznych na substrat mezolityczny.

Wymienione rozbieżności w kwestiach istnienia wspólnej, bądź nie, płaszczyzny mezolityczno-neolitycznej przy formowaniu się nowych tendencji społecznych uzmysławiają, że te aspekty dotyczą także wielu innych krajów, które weszły w nowy krąg cywilizacyjny, w tym także Polski. O tym, jak skomplikowany był to proces społeczny i cywilizacyjny i wynikające z tego trudności interpretacyjne, świadczą chociażby badania w północnych Włoszech¹.

Drugim nie rozstrzygniętym do tej pory problemem jest sposób neolityzacji regionu Seine-Yonne w południowej części Basenu Paryskiego, który jest przedmiotem niniejszej publikacji. Pozostaje pytanie, czy nastąpiło to bezpośrednio z obszaru nadreńskiego czy był to wtórny proces idący z kierunku północnego.

Analogiczne dyskusje dotyczyły kwestii neolityzacji obszaru Kujaw na ziemiach polskich: czy był to, jak twierdzono wcześniej, wtórny proces za pośrednictwem Małopolski, czy bezpośrednia kolonizacja z obszarów naddunajskich. W świetle wyników badań ¹⁴C z ostatniej dekady wynika, że można mówić o prawie jednoczesnej akulturacji obu regionów².

¹ T. Perrin, *Les processus de néolithisation en Italie septentrionale*, „Bulletin de la Société Préhistorique Française”, t. 101: 2004, z. 4, s. 887–891.

² S. K u k a w k a, D. J. M i c h c z y ń s k a, A. M i c h c z y ń s k i, M. F. P a z d u r, *Chronologia radiowęglowa kultur neolitu na Ziemi Chełmińskiej w świetle kalibracji radiowęglowej skali czasu*, [w:] *Z badań nad chronologią bezwzględną stanowisk neolitycznych z Ziemi Chełmińskiej*, D. Jankowska red., Toruń 1990, s. 59–67.

Wiek osadnictwa neolitycznego w regionie Seine-Yonne w chronologii bezwzględnej oscyluje między 5300 p.n.e., a pierwszą ćwiercią IV tys. Najstarsze daty otrzymano ze stanowiska Balloy OXA-480 = 5300 p.n.e. i Villeneuve-la-Guyard/Les Falaises de Prépoux: Ly-4507 = 5250 p.n.e.; Ly-4502 = 5200 p.n.e. Natomiast schyłek grupy Noyen określono na podstawie datowań kopalni w Villemaur-sur-Vanne/Les Orlets. Obejmuje więc według terminologii francuskiej neolit wczesny i środkowy I i II, zaś europejskiej — neolit środkowy, schyłkowy, protochalkolit i chalkolit wczesny.

Na rozdział trzeci (*Cadre conceptuel: technologie et ethnologie préhistorique*) składają się rozważania technologiczne, metodologiczne i terminologiczne. Studia krzemienne reprezentują jeden z podstawowych czynników znajomości fenomenu technicznego, ekonomicznego i społecznego. Obejmują analizę przestrzenną, dyfuzję, przeznaczenie i wykorzystanie produktów rdzeniowania, aprowizację surowcową, organizację wydobycia i przetwórstwa surowców krzemianych.

Rozdział czwarty (*Méthodologie et terminologie*) stanowi swego rodzaju słownik pojęć technologiczno-typologicznych stosowanych przy opracowywaniu znalezisk krzemianych — klasyfikację wytworów i pozostałości rdzeniowania, identyfikację technik obróbki, typologię, metodę przetwarzania danych.

Druga część tomu zawiera studia nad technologią, typologią i wytwórczością narzędziową ze stanowisk zaprezentowanych w części pierwszej oraz wnioski podsumowujące kończące rozważania nad neolityzacją regionu Seine-Yonne. Każdy kolejny rozdział, podzielony jeszcze na podrozdziały, poświęcony jest oddzielnej sekwencji osadniczej.

W rozdziale piątym (*Le Néolithique ancien*) omówiono wczesną fazę kultury wstęgowej — rubané oraz Villeneuve-Saint-Germain.

Gospodarka surowcem krzemianym bazowała w przeważającej części na surowcu lokalnym, który stanowi od 95 do 99,5% inwentarza, ale jeśli uwzględnić jedynie niektóre klasy znalezisk, wtedy udział krzemienia lokalnego jest mniejszy i wynosi od 75 do 89% na poszczególnych stanowiskach. Odnotowane okazy pochodzą ze wszystkich etapów rdzeniowania, co świadczy, że rdzenie były obrabiane na miejscu.

Drugim, co do ważności, surowcem jest krzemień drobnokrystaliczny. W podziale na te same kategorie jego udział waha się od 10 do 24%. W inwentarzu dwóch stanowisk, a mianowicie Barbey i Passy, przedmioty z tego krzemienia występowały w klasach technicznych (rdzenie, wióry, zatępce, odłupki z zaprawy) świadczących, że był on obrabiany w osadach. Natomiast w Balloy i Villeneuve stwierdzono obecność najczęściej wiórów oraz pojedynczych okazów z zaprawy odłupni i pięty.

Krzemień trzeciordzowy jest reprezentowany sporadycznie przez wióry i rylcowce. Brak rdzeni i odłupków z eksploatacji i zaprawy świadczy, że wióry były przyniesione jako gotowy wyrób.

Obserwując pozostałości i produkty rdzeniowania technologii wiórowej, wyodrębniono kilka ewidentnych cech występujących w materiale ze stanowisk Barbey, Passy i Balloy. Są to: technika z pośrednikiem, piętki płaskie i szerokie, czasem wklęsłe, kąt między piętka a negatywem zawierający się od 81° do 90° i rozwlekłe sęczki. Rdzenie są regularne, o kształcie stożkowatym i cylindrycznym, zaś zarys pięty jest najczęściej okrągły. Można jedynie domniemywać, że wszystkie rdzenie wiórowe należą do kategorii jednopiętowych, ponieważ brak jest ich zestawienia, co uważam za spore uchybienie.

Na tym tle wyróżnia się inwentarz kultury wstęgowej z Villeneuve. Jest to widoczne w cechach morfologiczno-technicznych rdzeni oraz półsurowca. Rdzenie nie mają dookolnej odłupni, kąt między nią a piętą, w przypadku siedmiu okazów, wynosi od 45° do 70°, a najważniejszą cechą wyróżniającą ten inwentarz to dwupiętowość negatywów odłupniowych, co oczywiście nie dowodzi, że rdzeń eksploatowano jednocześnie z obu pięt. Wióry są dłuższe, dochodzą do 110 mm.

Zestawienie typologiczne narzędzi wiórowych pokazuje, że występują te same formy, z tym, że udział procentowy poszczególnych typów narzędzi na każdym z czterech stanowisk

jest odmienny. Np. najmniej rylców występuje w Passy (5%), a najwięcej w Villeneuve (20%), zaś drapaczy najwięcej jest w Balloy (35%), a najmniej w Villeneuve (8%).

Uszczegółowione zestawienie tabelaryczne mikrolitów geometrycznych (trapezy, ostrza trójkątne), półtylczaków i tylczaków łukowych wskazuje, że jedynie półtylczaki odnotowano we wszystkich inwentarzach, natomiast pozostałe formy tworzą trudne do zdefiniowania konfiguracje, odmienne dla każdego stanowiska.

Zaprawa rdzeni odłupkowych ograniczała się do wyrównania powierzchni pięty przez odbicie zazwyczaj jednego odłupka. Nie jest wykluczone, że narzędzia odłupkowe były produkowane również z odłupków pochodzących ze wstępnej zaprawy rdzeni wiórowych.

Grupa narzędzi odłupkowych ogranicza się do drapaczy, rylców, zgrzebeł i okazów łuskanych nieregularnie.

Technologie wiórowa i odłupkowa reprezentują dwa oddzielne nurty eksploatacji.

Faza Villeneuve-Saint-Germain.

Analiza inwentarza krzemienego ze stanowiska Barbey/Le Chemin de Montereau uwzględniła przestrzenny podział źródeł archeologicznych na sektory południowy i północny. W obydwu sektorach użytkowano krzemień lokalny, w sektorze południowym stanowi on 33%, w północnym 67%, drobnokrystaliczny odpowiednio 48% i 23% i trzeciorzędowy 19% i 10%.

Obecność krzemienia lokalnego w poszczególnych grupach technicznych (zatepce, świeżaki, rdzenie, odłupki z zaprawy) wskazuje, że surowiec był przynoszony na stanowisko w postaci surowych brył i eksploatowany na miejscu. Podobne uwagi dotyczą także pozostałych dwóch rodzajów surowca krzemienego, pomimo że w przypadku krzemienia trzeciorzędowego nie odnotowano rdzeni. Jednak występowanie zatepców i świeżaków wskazuje, że pewne etapy rdzeniowania były tu realizowane.

Podobnie jak na innych stanowiskach datowanych na epokę wczesnego neolitu także i tu dominuje technika z pośrednikiem przy pozyskiwaniu półsurowca wiórowego. Proces zaprawy rdzeni, jeśli występował, to dotyczył szczególnie form z krzemienia drobnokrystalicznego. Pod względem metrycznym wióry z sektora północnego tworzą na diagramie długościowo-szerokościowym dwa wyraźnie odrębne zbiory punktów — jeden mieszczący się w granicach od 40 do 70 mm długości i drugi powyżej 80 mm. Natomiast diagram przedstawiający wióry z sektora południowego pokazuje zagęszczenie punktów w przedziale długości między 35 a 65 mm. Brak wiórów o długości powyżej 65 mm w sektorze południowym jest prawdopodobnie wynikiem ich redystrybucji poza stanowisko.

Najliczniejszą grupą wśród narzędzi wiórowych są rylce (43%) i mikrolity (23%). Pozostałe typy (drapacze, przekłuwacze, wióry łuskane) nie przekraczają 10% w strukturze narzędziowej. Analogiczne zależności między formami narzędzi występują w instrumentarium odłupkowym, gdzie dominują narzędzia zębate (40%) i drapacze (27%). Natomiast odłupki łuskane, rylce i łuszczone stanowią łącznie 33%.

Inwentarz krzemieny ze stanowiska Passy/La Sablonnière, reprezentujący schyłek fazy Villeneuve-Saint-Germain, bardzo dobrze wpasowuje się w tradycje przemysłów wczesnego neolitu regionu Basenu Paryskiego. Apropozycja i wykorzystanie surowca krzemienego nie odbiega od standardów wypracowanych we wczesnej fazie kultury wstępowej Basenu Paryskiego. Użytkowano krzemień lokalny, drobnokrystaliczny oraz trzeciorzędowy, który reprezentowany jest jedynie przez finalny produkt rdzeniowania, jakim są wióry.

Dominuje technika z pośrednikiem (około 80% pozyskanych wiórów). Zaprawa rdzeni ograniczała się do jednego płaskiego odbicia na pięcie, zaś jednostronne zatepce wskazują kierunek przygotowania odłupni.

Udział procentowy poszczególnych form narzędziowych wiórowych jest dość wyrównany, jeśli chodzi o pierwsze pięć grup i wynosi od 25% (rylce) do 12% (drapacze).

Natomiast wśród narzędzi odłupkowych pojawia się po raz pierwszy grupa wytworów określanych jako duże zdwojone półtylczaki (*grandes bitroncatures*). Użyty termin nie od-

daje w pełni zróżnicowania typologiczno-technicznego zbioru zabytków włączonych do tej kategorii. Są to formy z retuszem stromym dwóch krawędzi poprzecznych do osi półsurowiaka, jak w przypadku trapezów, z retuszem stromym krawędzi wzdłużnych, jak skrobacze, oraz okazy, które można określić mianem ciosaków, produkowanych z dużych masywnych odłupków. Dookolny, stromy retusz występuje najczęściej na stronie górnej, natomiast płaski i rozległy na stronie pozytywowej. Krawędź poprzeczna do osi jest uformowana jednym, płaskim odbiciem. Oprócz wyżej wymienionej grupy zanotowano także rylce, drapacze, łuszczanie, narzędzia zębate. Łącznie liczba narzędzi wynosi 539 sztuk.

Wyczenia średnich długości wiórów dla każdego rodzaju krzemienia wykazały, że w przypadku krzemienia lokalnego wynosi ona 65,8 mm, co w odniesieniu do okazów o przeciętnej długości 53,6 mm z Balloy/Les Réaudins i Barbey/Le Buisson Rond jest znaczącą różnicą. Podobnie jest w przypadku wiórów z krzemienia drobnokrystalicznego, które mają średnio 67 mm, podczas gdy na pozostałych stanowiskach wczesnego neolitu maksymalna długość to 48 mm. Wysoka średnia występuje również w przypadku wiórów z krzemienia trzeciorzędowego i wynosi 89 mm.

Rozdział szósty — Grupa Cerny (*Le groupe de Cerny*).

Stanowisko Châtenay-sur-Seine/Les Pâtures dostarczyło znikomej liczby artefaktów — łącznie 160 sztuk, w tym 33 narzędzia. Zanika w tym okresie użytkowanie krzemieni allochtonicznych na korzyść lokalnych. Rdzenie wiórowe eksploatowano bez uprzedniej zaawansowanej zaprawy, zaś technika z pośrednikiem została zastąpiona przez bezpośrednie uderzenie. Wśród nielicznych narzędzi wiórowych wystąpiło ostrze tardenuaskie, dość częsty element w kontekście transmisji między neolitem wczesnym a środkowym w Basenie Paryskim. Ich obecność potwierdzałaby hipotezę o dość późnej chronologii neolitu w południowej części Basenu, jednak z chwilą odkrycia nowych stanowisk koncepcja ta przestała być odnotowywana w literaturze przedmiotu. Natomiast jest to prawdopodobnie symptom późniejszej integracji populacji neolitycznych w procesie fuzji z lokalnymi ugrupowaniami kulturowymi, której wynikiem jest grupa Cerny-Barbuise.

Narzędzia odłupkowe reprezentowane są przez dość zunifikowaną listę typów, wśród których dominują drapacze, odłupki łuskane, rylce, narzędzia zębate. Pojawia się po raz pierwszy pik.

Zespoły Cerny-Barbuise.

Wystąpiły na dwóch stanowiskach — Barbuise-Courtavant/Les Grèves de Frécul i Balloy/Les Réaudins. Pierwszą zauważalną zmianą w porównaniu z wcześniejszymi stanowiskami jest modyfikacja zaopatrzenia surowcowego. Kora na konkrejach krzemiennych nie jest ani zdarta, ani wyświecona, co wyklucza pozyskiwanie tego surowca z warstw aluwialnych Sekwany. Fakt ten natomiast sugeruje, że krzemień był wybierany z wyrobisk erozyjnych znajdujących się na stoku doliny. Jest to krzemień kredowy dwóch rodzajów ze względu na barwę i grubość kory: szaro-beżowy z czarnymi przebarwieniami oraz szaro-żółty. Pojedyncze wytwory wykonane są z kwarcytu, krzemienia drobnokrystalicznego i trzeciorzędowego.

Zmiany związane z zaopatrzeniem w surowiec spowodowały także zmianę gospodarki surowcowej. Udział 7% odłupków korowych świadczy, że konkreje były okorowywane poza stanowiskiem. Debitaż odłupkowy stanowi ponad 90% czynności krzemieniarskich, a produkty tego debitażu były przerabiane najczęściej na drapacze, rylce i narzędzia zębate.

Istnieje olbrzymia dysproporcja między liczbą narzędzi odłupkowych występujących na stanowisku Balloy/Les Réaudins (2657 sztuk) a Barbuise-Courtavant/Les Grèves de Frécul (74 sztuki), a jednak wykazują one zbliżone wyczenia procentowe w całości inwentarza narzędziowego — odpowiednio 95% i 86%. Warto odnotować pewne zmiany techniczno-stylistyczne wewnątrz grupy ciosaków. Wyróżniono wśród nich podgrupę charakteryzującą się nie jednym, a dwoma poprzecznymi uderzeniami formującymi krawędź przednią — na stronie negatywowej i pozytywowej.

Debitaż wiórowy bazował na rdzeniach jednopiętowych eksploatowanych za pomocą bezpośredniego uderzenia. Obecność zatępców wskazuje na procedury przygotowania odłupni. Średnia długość wiórów wynosząca 60 mm przewyższa wymiary wiórów z wczesnego neolitu. Wśród narzędzi dominują drapacze, rylce oraz wióry jednobocznie retuszowane.

Upowszechniają się narzędzia z retuszem bifacjalnym — piki, oraz pojawiają się siekiery. Mają one soczewkowaty przekrój i zaokrąglone krawędzie poprzeczne.

Rozdział siódmy — Grupa Noyen (*Le groupe de Noyen*).

Analiza technologiczna produkcji krzemieniarskiej oparta jest wytworach z dwóch stanowisk: Noyen-sur-Seine/Les Haut des Nachères i Grisy-sur-Seine/Les Rouqueux. Organizacja i przetwórstwo surowca krzemienego bazowało na złożach lokalnych pochodzących, podobnie jak w grupie Cerny, z wyrobisk erozyjnych. W odróżnieniu od Cerny-Barbuise, oznaki debitażu wiórowego w grupie Noyen są niezmiernie wątki. Nie odnotowano ani rdzeni, ani pozostałości rdzeniowania, a jedynie narzędzia. W pierwszej połowie IV tys. zjawisko uproszczenia technologii jest rozpoznane także w innych regionach Francji, np. w Burgundii i Franche-Comté.

Wśród narzędzi wiórowych i odłupkowych na obydwu stanowiskach dominują drapacze (ponad 30%), zaś rylce nie przekraczają 2%. Grandes bitroncatures, o udziale około 4%, są zbliżone stylistycznie i technologicznie do form z Cerny-Barbuise. Uzupełnieniem, a zarazem nową kategorią zabytków w inwentarzu narzędziowym, są grociki (foliacées). Mają one wydłużony kształt, zaś podstawa jest zaokrąglona lub prosta. Powierzchnia ukształtowana jest retuszem bifacjalnym bądź opracowano jedynie krawędzie.

Wnioski generalne, których główną osią jest diagram przedstawiający rozwój neolitu w regionie Seine-Yonne, porządkują w pewnym sensie cząstkowe informacje zamieszczone w poszczególnych rozdziałach, co powoduje, że rozpatrywany problem jest bardziej czytelny i przejrzysty.

Praca jest ważnym i istotnym wkładem w rozwój poglądów na temat początku neolitu w Basenie Paryskim. Jest to swego rodzaju kompendium wiedzy, będące jednocześnie kompilacją podsumowującą istniejące już hipotezy i teorie, w którym omówiono przemiany kulturowe, jakie miały miejsce od VI tys. p.n.e. Z tego też powodu jest bezcennym źródłem stanowiącym niejako punkt wyjścia dla poznania bądź pogłębienia wiedzy nie tylko dla ekspertów zajmujących się tą dziedziną archeologii.

Pomimo że praca jest godna uwagi, można znaleźć w niej kilka drobnych mankamentów, których nie ustrzegła się Autorka. Przy prezentacji stanowisk niektóre reprodukowane plany wykopów są mało czytelne, a brak legendy utrudnia ich zrozumienie. Brak jest skali na rycinach, na których przedstawiano znaleziska krzemienne, chociaż jak można przypuszczać, są one narysowane w skali 1:1. Informacje na temat rodzajów rdzeni: czy są one wiórowe, czy odłupkowe, wynikają najczęściej z tekstu, a powinny także wypływać z danych liczbowych zestawionych w tabelach, których jest rzeczywiście bardzo dużo. Należy w tym miejscu podkreślić, że studia są przeprowadzone wnikliwie i wzorcowo, przy zastosowaniu nowoczesnych metod badawczych, wręcz z aptekarską dokładnością, wyrażającą się mnogością rycin, wykresów i diagramów porównawczych przedstawiających każdą możliwą konfigurację, np. relacje długości do szerokości wiórów, kąt i typ piętek, użytkowanie poszczególnych rodzajów surowca przy podziale na odrębne kategorie wytworów, itd. Bibliografia jest dość obszerna, a drobne uchybienia nie obniżają, w żadnym stopniu, naukowej wartości publikacji.

Tomasz Boroń